

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 27.08.21

Allaldersbok

Også kalt “ambivalent litteratur”, og karakterisert som de “gränslösa böckerna” (Siv Widerberg gjengitt fra Birkeland og Risa 1993 s. 115). Litteratur (f.eks. bildebøker) med “intergenerational appeal” (Diana Sandars). Begrepet allalderslitteratur ble brukt av Jon Fosse i 1997, som en reaksjon på at han mente at barnelitteraturen var undervurdert.

En allaldersbok er en bok som er skrevet både for barn og voksne, eller som egner seg for lesere i alle aldre fordi den har mange meningsnivåer, og hvert alderstrinn vil synes boken er god på det meningsnivået (eller de nivåene) som de har forutsetning for å forstå. Det kan f.eks. brukes ironi på en måte som de voksne leserne skal forstå, men ikke barna. Det er “ein del sofistiskerte signal til den vaksne lesaren (ironi, parodi, intertekstualitet m.m.)” (Ingeborg Mjør i *Norsklæreren: Tidsskrift for språk og litteratur* nr. 3 i 1998 s. 37). H. C. Andersens eventyr regnes som å passe for alle aldre. Den voksne som leser teksten høyt, skjønner sannsynligvis noe som barnet ikke får med seg. Det fungerer ofte som en lur blunking til den voksne om noe som barnet ikke har forutsetning for å vite eller forstå.

“[M]any of the books written for children included another level within them for adults (such as allegory, satire, or narrative events and details that children would not understand but which were not necessary for their enjoyment of the tale). One of the first of these multi-level stories, which also helped inspire the revision of the Chimney-Sweep Act (keeping children from hazardous work), was Charles Kingsley’s *The Water-Babies: A Fairy Tale for a Land-Baby* (1863). The story is a moral fable set mainly in a secondary world beneath an English river, featuring characters with names like Mrs. Doasyouwouldbedoneby, Mrs. Bedonebyasyoudid, and Professor Ptthmlnsprts. The story mixed fairytale elements and nonsense with moral lessons and criticism of society, as well as the author’s own prejudices against Americans, Jews, Catholics, and the French.” (Wolf 2012 s. 107)

Den israelske litteraturforskeren Zohar Shavit “lanserte teorien om dei ambivalente tekstane, tekstar som har status som barnelitteratur, men ein diffus, tvetydig status (Shavit 1986 [“Teksters ambivalente status”]. Fellesnemnaren for desse er at dei er tekstar som har sterk appell til *vaksne* lesarar [...] tekstar av Carroll, H. C. Andersen, Milne, Tolkien, Jansson, m.fl. I Noreg kan somme av Ragnar Hovland

sine tekstar vera døme på ambivalente tekstar, t.d. *Bjørnen Alfred og hunden Samuel forlet pappkartongen* (1993). [...] Shavit er skeptisk til om dei ambivalente tekstane når fram til barnet som lesar, barnet blir meir eit alibi for forfattaren. Ho argumenterer ut frå at bøkene ofte vert fulgte opp av tillempa og forenkla versjonar, som er utforma meir i samsvar med barnelitterære konvensjonar. Mellom anna laga Carroll sjølv ein svært mykje enklare versjon kalla *The Nursery Alice*. Ein høyrer stadig at det berre er vaksne som no les Carroll i original, og svært mange unge les i dag Milne og Jansson i hefte- eller teikneserieform. Shavit hevdar at dei ambivalente tekstane har ein primær funksjon som nyskaparar innanfor barnelitteraturen, det blir skapt nye modellar for barnelitteratur, jf. korleis Milne har inspirert andre forfattarar til å dikta nye hundremeterskogar – Jansson & Mummidalen, Egner & Hakkebakke-skogen, Belsvik & “landet ved bekken” [...] Barbara Wall har også merka seg at barnebøker helst bør appellera til vaksne: “most stories for children which have achieved the status of classics are stories whose narrators satisfactorily address adults” (Wall 1991 s. 22 [*The Narrator’s Voice: The Dilemma of Children’s Fiction*]).” (Ingeborg Mjør i *Norsklæreren: Tidsskrift for språk og litteratur* nr. 3 i 1998 s. 34)

“Barnebøker som også appellerer til vaksne omtales både som allalderlitteratur, ambivalente tekster eller tekster med dobbel adressat (Birkeland og Mjør 2012: 187). Carrolls *Alice* brukes gjerne som eksempel på en slik tekst. Blant andre har den israelske litteraturforskeren Zohar Shavit (1997) framhevet *Alice* som et kroneksempel på den ambivalente barneboka, det vil si en tekst som har en tvetydig adressat og vil leses ulikt av minst to lesegrupper. Shavit framhever at *Alice* oppnår en ambivalent appell ved å spille på to litterære koder, en som er kjent og konvensjonell, og en som er utradisjonell og overraskende (Bache-Wiig 1996: 183). I tillegg nevner hun særlig parodi og satire som eksempler på elementer i teksten som gir den en ambivalent struktur. [...] den doble adressat eller doble henvendelse.” (Engdal 2016 s. 7-8)

“De “gränslösa böckerna” skal ifølge [Siv] Widerberg fremme kontakt mellom generasjonene. I samme intervju fremholder Clas Engström at det er meningsløst om bare den ene part leser en bok som nettopp handler om forholdet mellom barn og vaksne” (Turid F. Elsness i Birkeland og Risa 1993 s. 115).

“Barnebøker lovprises gjerne dersom de appellerer til vaksne så vel som barn. Er det et tegn på utvanning av barnelitteraturen? Er vi så egoistiske at vi ikke unner barn en sjanger som bare er deres? [...] At vaksne ler med og i møte med *Flekkmonsteret bygger harefelle* [av Harald og Vetle Opegard, med tegninger av Per Dybvig] er ikke tilfeldig. I omtalen av denne boken kan vi nemlig lese at den egner seg like bra til vaksne som til barn. Dette er heller ikke et unikt eksempel; kritikerroste barnebøker får ofte fremhevet nettopp dette fortrinnet. [...] elementer rettet både mot den som leser og den som blir lest til. Grepene blir ofte omtalt som ‘den doble stemmen’ og innenfor teorien snakker man om ‘den ambivalente barneboken’, som på samme tid henvender seg til to typer lesere med vidt ulike

forventninger og erfaringsgrunnlag. [...] Disse bøkene har nemlig også sine kritikere, som sier at disse tekstene bare tilsynelatende retter seg mot barn. Når tekstene gjennomsyres av satire, ironi eller flertydighet forsvinner barnevennlige kvaliteter som gjenkjennelse og entydighet. Dermed er det bare de voksne som oppfatter tekstens totale mening, mens barnet ekskluderes fra en fortelling som skal være deres. Forskere som israelske Zohar Shavit har gått så langt som å si at disse bøkene bruker barnet som en unnskyldning for å tekkes en kjøpesterk voksen lesergruppe.” (Janne Stigen Drangsholt i *Aftenposten Innsikt* desember 2008 s. 88)

“Alle bøker har en implisert leser, et bilde av hvem forfatteren har skrevet boken for. I de fleste barnebøker vil den impliserte leseren være barn i en bestemt aldersgruppe. I noen bøker finner vi derimot en dobbel stemme, teksten impliserer både en barnlig og en voksen leser. Tekstene kan leses og forstås på ulike plan. I slike bøker har forfatteren tatt hensyn til at også voksne leser barnebøker og har lagt noen “sukkerbiter” til den voksne leseren i teksten, samtidig som den i stor grad holder på de klassiske strukturene i barnelitteraturen. Eksempler på slike “sukkerbiter” er bl.a. ironi, parodi, ordspill, sarkasme og allusjoner. Felles for mange av de ambivalente tekstene er også at fortellingen har en annen vri enn leseren (kanskje særlig den voksne) forventer, som en overraskende slutt eller brudd med de tradisjonelle formene. Tekstene kan også ha en dypere tematikk og mer rom for egen tolkning enn det mange barnebøker har. (Mjør, Birkeland, Risa 2003, kap. 2)” (Kine Hagen Hermansen i <https://studenttorget.no/index.php?artikkelid=4021>; lesedato 25.09.20)

Er Erlend Loes bøker om truckfører Kurt “egentlig forklede romaner for voksne? [...] I et intervju i *Aftenposten* i høst påpeker Loe at han ikke er opptatt av hva barn er interessert i når han skriver, fordi barn kan manipuleres til å være interessert i det man vil de skal være interessert i. Dermed tar bøkene om Kurt opp alt fra familie-relasjoner, arbeidslivet, innvandringsfiendtlig politikk, manglende impulskontroll og, i den nyeste boken [*Kurtby*, 2008], en ‘ekstrem religiøs praksis’. [...] En stor del av dagens barnelitteratur ligner på Erlend Loes bøker om Kurt, ved at de bruker tid på å presentere livet som et mystisk og underlig sted, for barn så vel som for voksne. Disse tekstene taler ikke kun på barnas premisser. De har ikke et klart formulert budskap, tilbyr ikke løsninger som er skreddersydde for barn og inneholder heller ingen bruksanvisning på livet. [...] Det finnes bøker som er så ironiske og kule at de ikke treffer barnet i det hele tatt. Men det interessante er at de som bommer på barna også blir uinteressante for de voksne. Det er også her den gode ambivalente teksten viser sin styrke. Den tilbyr nemlig et møtested hvor den som leser og den som blir lest for blir gjort oppmerksomme på de store og grunnleggende spørsmålene i livet. Dermed åpner det opp for forskjellige refleksjoner hos de meddiktende leserne. Istedenfor at den ene leseren har full oversikt over teksten, er det heller sann at den innfrir forskjellige forventninger på forskjellige nivåer.” (Janne Stigen Drangsholt i *Aftenposten Innsikt* desember 2008 s. 90)

“At vi gjenfinner *Alice [in Wonderland]* både i voksen- og i barnelitteraturen er et uttrykk for fortellingas appell både til barn og til voksne. For *Alice* er ikke bare en barnebok, men er også en tekst som har glidd inn i en voksen litterær kanon. Warren Weaver formulerer det slik i *Alice in many tongues*: “*Alice in Wonderland* is, in effect, two books: a book for children and a book for adults. Its interest, its fantasy, its humor, and its logic all operate on two levels” (Weaver 2006 [1964]: 7). *Alice* er med andre ord en tekst som kommuniserer på to (om ikke flere) nivåer, og som inviterer til potensielt ulike måter å leses på. Dette har igjen fått følger for publiseringshistorien til verket. Seinere versjoner, utgaver og imitasjoner av boka er gjerne tilpasset én type leser, enten barn eller voksne – men ikke begge, slik den opprinnelig var rettet (Jaques og Giddens 2013: 154). Mens de mange forkortede bildebokutgavene på markedet er beregnet på barn, er kommentarutgavene og en rekke bearbeidinger rettet mot voksne lesere. Carroll utga selv en forenklet versjon av sin fortelling, *The Nursery Alice* (1890), ment for de yngste barneleserne. Her fjernet han alle elementer av satire og parodi, noe som særlig er tydelig ved at alle de parodiske versene er utelatt, gjenopprettet det uklare skillet mellom drøm og virkelighet, og tilpasset tonen til en mer konvensjonell og belærende fantasi-fortelling (Shavit 1997: 125).” (Engdal 2016 s. 7-8)

“Dialogen med leseren har Barbara Wall (1991) beskrevet i tre kategorier: *single address*, *double address* og *dual address*. I den første kategorien henvender forfatteren seg kun til barnet, mens i bøker med *double address* henvender fortelleren seg til barnet og den voksne samtidig. Walls legger her til at dette ofte skjer på bekostning av barnet [f.eks. ved at teksten rommer kommentarer og referanser tiltenkt kun en voksen leser] [...] *Dual address* beskriver Wall som bøker hvor en dobbel fortellerstemme henvender seg til både barneleseren og voksenleseren samtidig. Wall hevder barnebøker som samtidig henvender seg til barnet og den voksne, er utgangspunktet for en god bok (Wall, 1991, s. 35-36). Ommundsen betegner den litteraturen som henvender seg til både en barneleser og en voksenleser samtidig, og som på denne måten har en felles adresse, for *all-alder-litteratur*. Den felles stemmen må være tilstede, men ellers kan all-alder-litteratur være så mangt, påpeker hun (Ommundsen, 2010, s. 67).” (Bergan 2017)

Fredrik Stabels *Keiser Nimbus og lille Karolius Kattetegner* (1946) ble ved nyutgivelsen i 1999 av forlaget Cappelen beskrevet som en barnebok for voksne. I boka *Avstikkere* (2007) av Øyvind Torseter står det på bokomslaget: Dette er “en kunstbok og en opplevelsesbok. Det er verken en typisk barnebok eller en typisk voksenbok. Det er en bok som er beregnet på mennesker, små og store, som liker å se på bilder og å bruke fantasien sin.”

“Påfallende mange bildebokskapere jeg har intervjuet, sier at de ikke tenker målgruppe når de lager bøkene sine. Det er forleggere og bokhandlere som plasserer dem i barneavdelingen.” (Marie L. Kleve i *Dagbladet* 11. juni 2012 s. 40)

“[D]et er meningsløst om bare den ene part leser en bok som nettopp handler om forholdet mellom barn og voksne” (Clas Engström sitert fra Birkeland og Risa 1993 s. 115).

“Dagens barnebøker er langt mer avanserte enn tidligere. Nå er fortellingene bygd opp på en slik måte at barn og voksne oppdager forskjellige ting i teksten. Da kan de utfylle leseopplevelsen for hverandre. [...] - Grensene mellom barne- og voksenlitteratur viskes ut og er blitt langt mer utydelige enn før, forteller stipendiat Åse Marie Ommundsen ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap på Universitetet i Oslo. [...] litteraturen både er rettet mot barn og voksne. Jon Fosse kaller dette fenomenet for all-alder-litteratur. Fortellerstrukturen er bygd opp på en slik måte at barn og voksne oppdager forskjellige ting i teksten. Barn og voksne kan da diskutere og utfylle leseopplevelsen for hverandre. Forfatterhemmeligheten er polyfon fortellerstruktur. Det betyr at fortellingene er bygd opp lag på lag. Tidligere fantes det bare enkeltstående eksempler på doble fortellerstemmer, slik som i Ole Brumm-bøkene. Nå har polyfone fortellerstrukturer fornyet store deler av barne- og ungdomslitteraturen. [...] Selv om voksne ser andre ting enn barn, er det ingen som skjønner alt første gangen. Det er nettopp det som er så gøy med slike bøker. Man oppdager stadig nye ting. [...] Foreløpig er det få som velger slike polyfone bøker. Foreldre kjøper vanligvis bare bøker som gir dem gode minner om deres egen barndom. Heller ikke bokklubbene har tatt bølgen. [...] Ommundsen påpeker enda en tendens. I motsetning til tidligere er det nå mye felles tematikk i barne- og voksenbøker. Slik som eksistensielle spørsmål, identitet, allmenne menneskelige problemstillinger, filosofi og familierelasjoner. [...] Erlend Loe har skrevet bøker for barn som er solgt til voksne. Sofies verden av Jostein Gaarder ble utgitt som barnebok i Norge, men som voksenlitteratur i andre land.” (<https://www.apollon.uio.no/artikler/2005/barnebok.html>; lesedato 25.09.20)

“Jon Fosse skrev i 1997 en artikkel om det han kalte “all-alder-litteratur”. Her hevder han at litteratur skrevet utelukkende for barn ikke kan være god litteratur. Man må vektlegge den estetiske autonomien, ikke tilpasningen til barn. Fosse har selv skrevet bøker som kan kalles allalderlitteratur. “Hundemanuskripta” omfatter 3 bøker; “Nei og nei” (1995), “Du og du” (1996) og “Fy og fy” (1997). Bøkene er hundefabler, der hovedpersonene er i moden alder og på leting etter forandring. De er skrevet som selvstendige historier, men det fins mange fellestrekk, både tematisk og fortellerteknisk. Det er hovedpersonenes opplevelse av det som skjer som står i fokus, ikke først og fremst hva som skjer. Stikkord for bøkene er svik, savn, valg og tilfeldigheter. Altså elementer som treffer uansett kjønn og alder.” (Ingebjørg M. Tallaksen m.fl. i <https://web.archive.org/web/20050209153458/http://www.stud.hio.no/~s109523/grenseland.htm>; lesedato 25.09.20)

“Åse Marie Ommundsen hevder det i dag ikke lenger fins noe klart skille mellom litteratur skrevet for barn/unge og litteratur skrevet for voksne. Grensene er flytende eller til og med fraværende mener hun. [...] Bokklubben Nye Bøker presenterte allerede i 1999 den første boken i serien “De vises sten”. Dette var

andre gang i historien at en barnebok var hovedbok i voksenbokklubben. Bøkene kommer nå også i to ulike layout, en for barn og en for voksne.” (Ingebjørg M. Tallaksen m.fl. i <https://web.archive.org/web/20050209153458/http://www.stud.hio.no/~s109523/grenseland.htm>; lesedato 25.09.20)

Åse Marie Ommundsen “kaller fenomenet all-alder-litteratur, og trekker fram bildeboka Snill av Gro Dahle og billedkunstneren Svein Nyhus som et typisk eksempel. Boka handler om ei jente som er så snill og flink at hun en dag forsvinner inn i veggen. Hun blir ikke oppdaget av foreldrene før hun brøler urskriker. - Denne boka er kommet i to utgaver. En utgave finnes i tradisjonell størrelse for barn, men samtidig er den lansert i en miniutgave som henvender seg til voksne lesere, forteller Ommundsen. - Fortellerstrukturen er bygd opp på en måte som gjør at både barn og voksne skal kunne dra forskjellige opplevelser fra teksten. Slike bøker har gjerne en avansert, flerstemmig fortellerstruktur, der fortellingene er bygd opp lag på lag [...] Mens bildene i bildeboka tidligere “bare” illustrerte teksten, forteller dagens barnebokbilder sin egen historie. Bildene har fått et eget tolkningsrom. - I boka Snill omtaler Gro Dahle jenta med “Se, som hun smiler”. Men hun smiler ikke på bildene. Bildene utfordrer dermed teksten og budskapet blir flerstemmig, forteller Ommundsen.” (<https://forskning.no/barn-og-ungdom-universitetet-i-oslo-kunst-og-litteratur/barnebok-for-liten-barnebok-for-stor/804596>; lesedato 25.09.20)

“I Tove Janssons bok *Pappaen og havet* kan en erfaren leser trekke paralleller til Ernest Hemingways *Den gamle mannen og havet*. I begge bøkene finner vi menn som kjemper mot havet og naturkreftene for å bekrefte sin eksistens og maskulinitet. [...] *Pappaen og havet* er en fortelling med rom for mye egen tolkning. Boken er barnevennlig i språk og form, men den tar opp temaer som eksistensialisme og kjønnsroller og ikke alt sies rett ut. Mummipappaen er på jakt etter sin plass i familien (og seg selv?) og mummi-mammaen er ikke alltid like komfortabel med sin rolle. Det er synd at ikke mammaer også får lov til å stikke av når de har lyst, og sove ute. Især mammaer kunne trenge det av og til. (s. 115)” (Kine Hagen Hermansen i <https://studenttorget.no/index.php?artikkelid=4021>; lesedato 25.09.20)

Bøker som *Pride & Prejudice: A BabyLit Counting Primer* (2011; 22 sider) og *Little Miss Bronte: A BabyLit Counting Primer Board Book* (2012; 22 sider), begge av Jennifer Adams og Alison Oliver, “is a fashionable way to introduce your toddler to the world of classic literature. [...] a must for every savvy parent’s nursery library. [...] Author Jennifer Adams’ text is paired beautifully with art by Alison Oliver. With colors that capture the time period [...] help young children learn how to count and understand colors, while awakening a subconscious curiosity for the classics. [...] The babyLit books do not tell the story but rather have a flavour of the original. Of course this has no meaning whatsoever for the baby but the adult can appreciate it whilst baby is transfixed with the images and enjoy the adult’s narrative. The board books also withstand page turning and

chewing from baby. [...] My son adores it and always chooses it first when we are reading. It is a counting book so don't expect a truncated version of the narrative. Nonetheless it very cleverly interweaves ideas, characters and themes from the text. There are also some quotes from the the original.” (<https://www.amazon.co.uk/Little-Miss-Bronte-BabyLit-Counting/dp/1423624742>; lesedato 19.10.20)

“With the timeless popularity of classic writers like Lewis Carroll, Charlotte Bronte, Jane Austen, and William Shakespeare, BabyLit is a fashionable way to introduce your toddler to the world of classic literature. [...] Each book focuses on a basic concept important for children to learn: colors, numbers, sounds, shapes, opposites, and so many more. While teaching, each page is filled with colorful illustrations and enchanting words that are true to the original classic it represents.” (<https://www.amazon.com/Pride-Prejudice-BabyLit%C2%AE-Counting-Primer/dp/>; lesedato 19.10.20)

“Når det har vært forsket på barnelitteratur, har det naturlig nok vært av voksne, sofistikerte lesere. Det har også ført til at det som regel har vært det sofistikerte perspektivet som blir tillagt tekstene. [...] Vivi Edström benytter begrepene “sofistikert” og “naiv” leser. [...] Betegnelsen objektiv/subjektiv lesning blir for snever, fordi den sofistikerte analysen ikke nødvendigvis trenger å være symbolsk. Oppdelingen i en voksen og en barnslig leser mener jeg heller ikke er dekkende, fordi det ikke er alderstrinn som avgjør hvilken lesning en velger. Et modent barn med mye lesererfaring kan utmerket godt gjøre en sofistikert lesning av romanen, mens en voksen leser gjerne kan velge å lese den usofistikert. Med begrepene sofistikert/naiv leser vil jeg fremheve at det er snakk om perspektiver i teksten.” (Ellinor Engelstad i <https://core.ac.uk/download/pdf/52101855.pdf>; lesedato 23.08.21)

Jon Fosse “skrev i en kronikk i Dagbladet at barnelitteraturen “ikkje må vere skriven med vekt på tilpassinga til barn, men med vekt på den estetiske autonomien, og i så fall endrar barnelitteraturen karakter frå å vere skriven utelukkande for barn til å vere skriven også for barn.” [...] Jon Fosse skriver at “ein ikkje lar si skriving vere styrt av tilpassing til bestemte mål- eller aldersgrupper”, og mener at kunsten skal være målet i seg selv. Jeg mener derimot at adaptasjon og målgrupper forekommer i all litteratur, og at den blir kjedelig og smal hvis den skal være relevant for alle lesere. Det finnes ikke et mønstermenneske uten kjønn, alder eller andre personlige trekk som Jon Fosse kan skrive for. Det blir ikke nødvendigvis litterær kvalitet av å ikke tenke på mottakeren av teksten! [...] Det å gjøre voksen leseglede til kvalitetskrav for barnelitteratur har også vært hevdet tidligere. C. S. Lewis og H. C. Andersen mente at bøker som ikke også voksne har glede av, er dårlig barnelitteratur. Torben Weinreich nevner dette, og skriver om feilslutningen mange voksne trekker: At hvis hun har glede av en barnebok, tenker hun at verket er skrevet for henne. (Weinreich 2001: 49 [“Børnelitteraturens æstetik”, 2001]) Han hevder at i virkeligheten er det slik at alle kan motta på forskjellige nivåer, og at denne påståtte to-stemmigheten er en måte for voksne å

bemektige seg barnebøker på. Han sparker med dette vekk bena under påstanden om at en to-stemmighet er et krav i barnelitteratur. [...] Tidligere ble mange bøker skrevet av pedagogiske hensyn, og oppdragelsesmoralen gjorde dem ganske kjedelige for voksne. Men i dag, hvor vi har lekne og kreative barnebokforfattere, leser stadig flere voksne barnebøker. Hvis forfatterne er kreative og ikke anser barnebøker for annenrangs litteratur, vil det være en naturlig følge at bøkene blir bedre, uten at dette utelukker at de er skrevet for en målgruppe.” (Kristin Storrusten i <http://bokmerker.org/barnelitteratur-for-voksne/>; lesedato 15.10.20)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>